

I. Instellingen voor Brussel en waarden van de Belgische samenleving

Henry Tulkens

p. 1

II. Enkele opmerkingen over de tekst « Instellingen voor Brussel en waarden van de Belgische samenleving »

Victor Ginsburgh

p. 8

III. Antwoord op het commentaar van Victor Ginsburgh

Henry Tulkens

p. 11

strabismen

de debatten van *Brussels Studies*

De reeks *Strabismen* publiceert artikelen over debatten tussen wetenschappers uit verschillende disciplines die een vraagstuk vanuit hun standpunt belichten en daarover gelijklopende of tegenstelde meningen hebben.

Hoe kan België uit de impasse van de communautaire spanningen geraken?
Hoe kan men garanderen dat de democratische principes inzake het gebruik van de talen geëerbiedigd worden?

Deze twee kwesties, die in de eerste plaats betrekking hebben op Brussel en zijn rand, worden behandeld door Henry Tulkens, emeritus hoogleraar politieke economie en openbare financiën aan de *Université catholique de Louvain*, in de laatste aflevering van Brussels Studies (reeks Strabismen).

Volgens de auteur kunnen de communautaire gemoederen in België worden bedaard, als het gebruik van de talen wordt vastgelegd op lokaal niveau, als men afstand doet van het jus soli en als tweetaligheid – en niet eentaligheid – op grond van een democratisch genomen pragmatische beslissing de regel wordt in de gemeenten waar een voldoende aantal inwoners zulks wenst. De gemeenschappen moeten immers in hun wederzijdse betrekkingen een niet-nulsomspel spelen waarbij ze niet elkaars concurrenten zijn, maar partners die zelf gebaat zijn bij de ontplooiing van de andere partner. Brussel wordt als voorbeeld aangehaald, aangezien het Nederlands er zijn positie heeft kunnen behouden dankzij de tweetaligheid en de solide garanties voor de Nederlandstalige minderheid, de communautaire tegenstellingen er veel minder uitgesproken zijn dan in de rand, en dialoog en samenwerking tussen de taalgemeenschappen er in eenieders voordeel zijn, zoals bleek tijdens de Staten-Generaal van Brussel.

Zoals altijd in de reeks Strabismen wil de gepubliceerde bijdrage een reflectie en een debat op gang brengen. In dat kader dient Victor Ginsburgh, emeritus hoogleraar politieke economie aan de *Université libre de Bruxelles*, Henry Tulkens van repliek.

Victor Ginsburgh roept de Franstaligen op tot realisme, want ze zouden zich bewust moeten worden van het Vlaamse natiegevoel. Voorts verwerpt hij het idee dat een deel van de bevolking, op lokaal vlak, de taalregeling die op haar van toepassing is, kan wijzigen. Hij stelt gewoon voor dat de minderheid de taal van de meerderheid leert, niet om in die meerderheid op te gaan, maar om naar tweetaligheid te streven. Ten slotte is hij het eens met het voorstel om een niet-nulsomspel te spelen: beide gemeenschappen zijn erbij gebaat als de andere gemeenschap zich cultureel kan ontplooiën, zelfs op « haar eigen grondgebied ». Maar eerst moet men meer werk maken van tweetaligheid voordat de gemeenschappen in de praktijk zo'n niet-nulsomspel kunnen spelen.

Henry Tulkens

Instellingen voor Brussel en waarden van de Belgische samenleving

Vertaling: Els Van De Perre

Dit artikel is een antwoord op een uitdagende uitnodiging¹ tot 'radicale herziening (...) – die er niet voor terugschrikt de waarden en de doelstellingen die toekomstige hervormingen moeten dienen nauwkeurig te omschrijven'. Ik zal hier drie kwesties bespreken die voor België problematisch zijn en, zoals gevraagd, een radicale herziening voorstellen door op waarden te focussen die we hopelijk allen delen binnen de Belgische samenleving. Op basis van die drie kwesties wil ik komen tot een nauwkeurig en welomschreven voorstel voor institutionele hervorming in het Brussels gebied. De 'radicaliteit' van dit voorstel komt naar mijn mening voort uit de waarden die ik zal invoeren.

Subsidiariteit: een uitweg uit het dilemma meerderheidsregel versus democratie in de Belgische overlappende kieskringen

Democratie is een van die waarden. 'Een stem per persoon' is een summatieve beschrijving. Een meer volledige beschrijving wordt echter verkregen door democratie te zien als een collectief verkozen instelling die erop gericht is de meest adequate sociale uitkomst te verkrijgen ten opzichte van de voorkeuren van het volk. De paradox van Condorcet en het theorema van Arrow buiten beschouwing gelaten, blijft de meerderheidsregel de meest gebruikelijke manier om democratische waarden te verwezenlijken, en het is niet mijn bedoeling om dit in vraag te stellen. Echter, de meerderheidsregel heeft zo zijn gebreken: als er een meerderheid is, dan is er ook een minderheid wiens voorkeuren niet worden behouden in de collectieve beslissing waartoe de meerderheidsstem leidt. De meerderheidsregel is dus een vrij imperfecte manier om de democratie te verwezenlijken.

¹ Deze tekst werd voorbereid voor de verkennende workshop 'Rethinking radically Belgium's socio-economic institutions' ('Een radicale herziening van de Belgische socio-economische instellingen'), georganiseerd op initiatief van de professoren Paul De Grauwe en Philippe Van Parijs. De workshop vond plaats in de Universitaire Stichting in Brussel op 11 december 2008, en gaf nadien aanleiding tot de creatie van de Re-Bel Initiative; zie contact@rethinkingbelgium.eu

Auteur

Hoogleraar Politieke Economie en Openbare Financiën aan de UCL en de FUSL van 1965 tot 2003. Lid van het *Center for Operations, Research and Econometrics* (CORE) van de UCL, van 1966 tot op heden. Dr. in de Rechten aan de KULeuven en Dr. in de Economische Wetenschappen aan de UCL. Hoogleraar aan Princeton (1973, 1983), Stanford (1979) en Paris 1 (2003). Recentste publicatie: *Public goods, environmental externalities and fiscal competition: 22 selected papers in public economics by Henry Tulkens*, edited and introduced by Parkash Chander, Jacques Drèze, C.Knox Lovell and Jack Mintz, Springer, Boston 2006 (588 pp.).

Contact :

Henry Tulkens, 026601138 - 0478455956 -
Henry.Tulkens@uclouvain.beHenry Tulkens, "Instellingen voor Brussel en waarden van de Belgische samenleving", opmerkingen van Victor Ginsburgh, *Brussels Studies*, Nummer 26, 25 mei 2009, www.brusselsstudies.be

Mijn punt nu is dat dit gebrek erger wordt binnen een overheidsstructuur die uit meerdere lagen bestaat, zoals binnen een federatie, waar kieskringen elkaar overlappen, of, juister nog, waar grotere kieskringen kleinere kieskringen omringen. Dit gebrek wordt erger op de volgende manier: wanneer in een grotere kieskring een minderheid tegelijk een meerderheid is in een kleinere deelkieskring, dan lijkt een kortzichtig gebruik van de meerderheidsregel binnen de omringende kieskring, aan gaande kwesties die de meerderheid van de kleinere omringde kieskring aanbelangen, een serieuze aanfluiting te zijn van het democratische principe van adequaat beleid ten opzichte van de voorkeuren van het volk. Als een meerderheid op een kleiner niveau alleen een minderheid op een ander hoger niveau kan zijn, dan zullen instellingen die de wil van de meerderheid van de grotere kieskring opleggen aan de meerderheid van de kleinere kieskring een onontkoombaar gevoel van dictatuur oproepen.

In feite zijn hier twee tegenstrijdige meerderheden in het spel, die elk een aantal voorkeuren uitspreken, maar allebei worden gebruuskeerd. Een verwijzing naar de BHV-chaos is hier op zijn plaats. Een manier om uit dit dilemma te geraken is, geloof ik, het invoeren van het subsidiariteitsbeginsel, dat in wezen betekent dat de lokale voorkeuren worden erkend als primaire voorkeuren, en dat kieskringen zo worden georganiseerd dat ze het mogelijk maken dat die voorkeuren worden uitgesproken en dat beslissingen naargelang worden genomen.

Laat ons nu deze bedenkingen toepassen op het gebruik van talen in lokale (i.e. gemeentelijke) aangelegenheden in ons land, vooral rond Brussel. Als we terugkeren naar de fundamentele betekenis van democratie, zoals ik heb gedaan, die begrepen wordt als adequaat beleid ten opzichte van de voorkeuren van het volk, dan kan ik op dit punt alleen besluiten met het radicale institutionele voorstel dat het gebruik van talen² op het lokale niveau moet worden beslist door de stem van de meerderheid³ binnen elke gemeente, en niet langer door het federale of regionale parlement.

Een versoepeling van het starre, 'eentalige' territorialiteitsprincipe

Naast subsidiariteit is er nog een ander principe in omloop bij sommige Belgische intelligentsia, namelijk het zogenaamde territorialiteitsprincipe. In 2004 heeft Philippe Van Parijs een onderzoeksartikel⁴ gepubliceerd – het beste dat ik ken – over de institutionele aspecten betreffende het gebruik van talen binnen de Europese samenlevingen. Een opmerkelijk vervolg op dit artikel verscheen in 2008⁵. Dit richtte zich direct tot de Vlaamse gemeenschap en betrof de Brusselse kwesties. Ik beveel u aan die twee artikels te lezen, ten eerste omdat ze een aantal constructieve en substantiële ideeën bevatten (beter dan iemand ooit tevoren heeft verwoord) waar ik het nadrukkelijk mee eens ben, maar ook omdat ze één stelling bevatten waar ik het

² In de terminologie van het grondwettelijke recht betekent dit dat elke gemeente behoort tot een van de vier taalgebieden die worden vermeld in artikel 4 van de Belgische grondwet.

³ Waar de voorgestelde alternatieven zijn: één taal versus twee talen, en niet één taal versus een andere taal.

⁴ Van Parijs 2004.

⁵ Van Parijs 2008.

grondig oneens mee ben, en wel om die fundamentele reden die aan de basis ligt van dit artikel.

De zaak is als volgt. Van Parijs is terecht bezorgd om de bescherming van die talen die dreigen te verdwijnen omdat ze gedomineerd worden door andere talen. Hij zoekt naar manieren om ze te beschermen. Ik ben het eens met de meeste van zijn voorstellen, maar er is één manier die ik niet kan accepteren: hij vat ze samen in een zinsnede die hij ook gebruikt als subtitel in zijn artikel uit 2004, 'Grab a territory (Bakken een territorium af)'⁶. Dit betekent dan dat je een gebied eentalig maakt en de omringende meerderheid gebruikt om instellingen te vestigen die ervoor zorgen dat die toestand voor altijd zo blijft, onafgezien van hoe lokale meerderheden evolueren.

Maar wanneer instellingen op een bepaald ogenblik worden opgericht (toegegeven door een democratisch gebruik van de meerderheidsregel) met als doel het territorialiteitsprincipe op een eentalige manier af te dwingen, zonder rekening te houden met de linguïstische heterogeniteit van de lokale bevolking, is het dan niet logisch dat het land op een bepaald moment regelrecht afstevent op het democratische dilemma dat ik zonet heb besproken? Vele landgenoten hebben oprecht gedacht dat het vaststellen van een taalgrens voor eens en voor altijd een redelijke oplossing zou zijn voor onze institutionele problemen. Vandaag leren we echter dat het probleem ligt in de aanname 'voor eens en voor altijd'. Mensen en samenlevingen veranderen na verloop van tijd – dat is het leven – en instellingen zouden het leven moeten volgen. Ik beweer dat de aan tijd gebonden starheid van het eentalige territorialiteitsprincipe ingaat tegen de democratische waarden.

Om dit punt te illustreren wil ik graag verwijzen naar een interessante presentatie⁷ – die ik recent in Louvain-la-Neuve mocht horen – over het territorialiteitsprincipe en hoe het in de taalafspraken van het Graubünden kanton in Zwitserland is geïnstitutionaliseerd. Het besluit dat hier duidelijk uit naar voren kwam, is het volgende: als het 'principe' in de toekomst zijn doelstelling – i.e. ervoor zorgen dat het *Romansh* als taal overleeft – wil waarmaken en dit op een democratische manier wil doen, dan doet het kanton afstand van de eentaligheid en evolueert het, door aangepaste stemprocedures en tot op redelijke hoogte, naar meertaligheid. In andere woorden, starre eentalige territorialiteit en democratie bleken in het geval van de Graubünden onverenigbaar te zijn en de democratische waarden hebben voorrang gekregen op de lexicografische eentalige voorkeuren. En net in die context overleeft het *Romansh* goed.

Er zijn nog talrijke andere voorbeelden: Singapore, met zijn vier officiële talen – Chinees, Maleis, Tamil en Engels, en – tot onze verrassing – het Brusselse Gewest zelf, dat officieel tweetalig is. Kijk ook naar Luxemburg, waar drie talen worden gesproken, die het alle drie overleven. Al die voorbeelden en nog vele andere illustreren het meertalige territorialiteitsprincipe in actie. In tegendeel, waar het 'droit du sol'/grondrecht' wordt ingeroepen – zij het omwille van taalkundige of andere redenen – krijgen eindeloze conflicten de overhand.

---

⁶ Om zeker te zijn dat alles juist wordt begrepen, laat me duidelijk stellen dat de auteur wil zeggen: neem een kieskring waar het jus soli, grondrecht of droit du sol daadwerkelijk wordt nageleefd.

⁷ Door Stojanovic 2008.

Een uitweg uit het nulsomspel-dilemma, dat voortkomt uit onze achterhaalde taalwetten uit 1962

Nu wil ik me even beroepen op een andere gerenommeerde collega, Mark Eyskens, die ook Minister van Staat is en die enkele weken geleden een column heeft gepubliceerd in het *Trends-Tendances*⁸ businessmagazine. Hierin bepleit hij om instellingen te ontwerpen met de kenmerken van 'niet-nulsomspelen', en daardoor een basis bieden voor "win-win" coöperatie, m.a.w. die wellicht voor iedereen voordelig is.

Ik was erg verheugd dit te lezen, omdat hij door dit te zeggen impliciet de stelling onderschreef die ik enkele maanden eerder in Leuven had verdedigd⁹, namelijk dat onze huidige instellingen dezelfde logische natuur hebben als het nulsomspel precies omdat het territorialiteitsprincipe¹⁰ op een restrictieve manier wordt toegepast door eentaligheid.

De nulsomspelcomponent komt voort uit de nauwe connectie tussen het territorium van een kieskring en de bevolking van slechts een van de taalgemeenschappen die er leven. Bijgevolg, als een minderheid opduikt (om het nog niet te hebben over een meerderheid!) die om publieke steun vraagt voor sommige rechtmatige aspecten van zijn sociale leven, dan wordt de toekenning van steun of erkenning beschouwd als een verlies door diegenen die zichzelf de eigenaars voelen van de grond en die een (democratisch gebrekkige) instelling ter beschikking hebben die hen het recht geeft om het sociale leven volledig volgens hun wil te regelen.

Ik denk nu dat die situatie een resultaat is van een betwistbare interpretatie van de taalwetten uit 1962, die vaak de (Gaston) Eyskens en Gilson-wetten worden genoemd. Naast de formele definitie van de vier taalgewesten (in artikel 4 van de huidige versie van onze Grondwet) – die zeker noodzakelijk was¹¹ – hebben de voornamelijk Vlaamse politici en commentatoren later geleidelijk een notie toegevoegd aan deze structuur waarbij het geografische gebied collectief toebehoort aan de taalkundige deelgroep van mensen die er leven, zonder rekening te houden met hoe die bevolking evolueert. Het is die eenzijdige interpretatie van onze wetten, niet de

---

⁸ Zie Eyskens 2008.

⁹ Pp. 7-12 van de gastlezing op het colloquium '35 jaar Openbare Financiën in België' georganiseerd ter ere van de professoren Wim Moesen en Paul Van Rompuy, 24 oktober 2006, zie Tulkens 2006.

¹⁰ Eyskens 2008 heeft het alleen over 'nationalisme' dat aanleiding geeft tot instellingen van het nulsomspeltype. Dit verzwakt het argument echter door het heel algemeen en niet precies genoeg te maken. Mijn punt is dat de specifieke strategie waarbij men een territorium associeert met eentaligheid – de grab a territory (afbakening) strategie – de bron is van ons institutioneel dilemma. Ik stel hieronder een specifieke strategie voor die die andere strategie bevecht, met een precieze institutionele inhoud. Ik weet niet welke instellingen ik kan inbrengen tegen nationalisme.

¹¹ Met inbegrip van welomschreven procedures om de grenzen van het Gewest aan te passen, en belangrijker, het behoren van gemeenten bij een of andere taalgewest.

wetten zelf, die een nulsomspelcomponent hebben geïntroduceerd in de manier waarop onze instellingen nu functioneren, die een inherente bron van conflicten is.¹²

Om die situatie te deblokken en te evolueren (zoals aanbevolen door onze collega, Mark Eyskens, en volgend op mijn oproep aan collega's in Leuven) in de richting van instellingen met de kenmerken van positieve-somspelen, durf ik hier duidelijk stellen dat de geschikte manier hiervoor zou zijn dat we de oorzaak van de blokkering, namelijk de eentaligheid en 'gebiedsafbakening' opgeven en vervangen door een officiële tweetalige status in die gemeenten waar een redelijke lokale¹³ meerderheid om die wijziging verzoekt.

Het zou niet echt eerlijk zijn om te beweren dat de aanvaarding van een tweetalige status als alternatief voor een eentalige status (die typisch Vlaams is rond Brussel) een 'verfransing' zou betekenen van de betrokken gemeenten. Het Vlaams is meer verspreid binnen de bestaande negentien gemeenten dan de voorbije decennia het geval was. Inspanningen om het Vlaams te promoten worden meestal goed ontvangen. De bevolking verzet er zich niet tegen en de tweetaligheid werkt erg goed. Het culturele leven zowel in het Vlaams als in de twee talen bloeit er. Daarom kunnen we nauwelijks sympathie voelen voor hen die het telkens als een verlies beschouwen als een eentalige gemeente tweetalig wordt omdat de bewoners hiervoor hebben gestemd.¹⁴

Ten slotte is het hier zeker op zijn plaats om erop te wijzen dat de belangrijkste taalproblemen die het politieke leven van ons land teisteren zich niet voordoen binnen de officiële tweetalige negentien gemeenten van het Brusselse Gewest. Ze zijn geconcentreerd in de omgeving van Brussel waar een lokaal opgelegde eentaligheid alleen voortkomt uit een meerderheid van buitenaf die zijn wil oplegt aan de lokale meerderheid en zo het conflict uitlokt. In plaats daarvan resulteert, zoals we leren uit de ervaring van de negentien gemeenten, een tweetalige status in een vredevol samenleven, wat de deur opent voor vrijwillige samenwerking die gebaseerd is op verdraagzaamheid en wederzijds respect eerder dan op discriminatie en uitsluiting.

---

¹² En vele volgende unilaterale beslissingen genomen door de Vlaamse sectie van de Raad van State hebben die evolutie bekrachtigd, en het een begrijpelijk betwistbare 'wettelijke' status bezorgd (zoals bijvoorbeeld de zogenaamde 'circulaire' Peeters van 1997).

¹³ Opmerking: het verzoek en de keuze dienen te gebeuren door een stemming binnen de gemeenten, niet door een globale stemming binnen het hele gewest (bv. het Vlaamse Gewest, ...) omwille van die redenen die duidelijk zijn ontwikkeld in de argumentatie in deel 1. Dit is om de gebruikelijke tegenwerpingen op te vangen tegen 'referenda' in België. In dezelfde zin is er geen sprake van om heel België tweetalig te maken, een idee die ook ingaat tegen de argumenten uit deel 1. Historisch gezien, zoals mijn collega Jacques Thisse me ooit duidelijk maakte, was de eentalige keuze voor het Frans door de Walen in de jaren dertig van de vorige eeuw helemaal niet gericht tegen de Vlamingen, maar wordt die rechtstreeks verklaard door het feit dat de plaatselijke talen toen Waals waren en niet Frans, zodat Frans reeds een tweede taal was die moest worden aangeleerd, het Vlaams zou dan een derde taal geweest zijn die het volk had moeten leren.

¹⁴ Om te weten hoe groot de meerderheid moet zijn die terecht zo'n verandering mag bewerkstelligen, kan men een blik werpen op de opvallend tactvolle, intelligente en bescheiden provisijs die in het Graubünden kanton, zoals eerder vermeld, worden gehanteerd. Men kan de volgende website raadplegen:
<http://www.tlfq.ulaval.ca/axl/etatsnsouverains/grisons-loi-langues2006-fr.htm>.

Samenvatting en besluit: schaf het grondrecht af

Als antwoord op Paul De Grauwe en Philippe Van Parijs die hebben gevraagd 'om de waarden en doelstellingen die de toekomstige hervormingen moeten dienen nauwkeurig te omschrijven' stel ik voor dat men met de volgende hiërarchie van waarden rekening houdt: 1. subsidiariteit als oplossing voor die situaties waar een veelgelaagde meerderheidsregel leidt tot een impasse; 2. democratische meertaligheid in plaats van defensieve eentalige bescherming; 3. coöperatieve niet-gebieds-afbakenende instellingen in plaats van een conflictueuze nulsomspel-achtige territoriale organisatie.

De hierin geïmpliceerde institutionele boodschap is daarom als volgt: een fundamentele hervorming die de Belgische samenleving dringend nodig heeft is de afschaffing van het grondrecht – dit wil zeggen de afschaffing van de notie¹⁵ dat in ons multiculturele land een gebied behoort tot een enkele gemeenschap (in dit geval een taalgemeenschap) met de implicatie van eentaligheid. Dit moet worden vervangen door de idee¹⁶ dat voor elke plaatselijke kieskring (elke gemeente) de taal of talen die een officiële status hebben, gekozen worden door een redelijk deel van de bewoners. Op institutioneel vlak zou dit het nulsomspel van uitsluiting dat aanwezig is in onze huidige instellingen veranderen in een positieve-somspel van samenwerking onder individuen die elkaar effectief respecteren, ongeacht het feit of ze een of twee of meerdere talen spreken, gebruiken of ermee wensen te leven¹⁷.

---

¹⁵ Of het geloof? (Ik durf het nauwelijks een idee te noemen.)

¹⁶ Dit woord gebruik ik absoluut zonder enige aarzeling!

¹⁷ Voor mijn kruistocht tegen geïnstitutionaliseerde eentaligheid vermeld ik graag dat ik inspiratie vond in de ideeën verwoord in Maskens 2000, en ook in de acties van deze auteur bij de Manifesto-groep. Ook aangename conversaties met Léon Verbruggen hebben mijn motivatie aangewakkerd.

Bibliografie

- EYSKENS, M. 2008, « Démocratie chrétienne et nationalisme », *Trends-tendances* (4 septembre), p.18.
- MASKENS, A. 2000, *Monoflamands et monowallons: Errances et dangers des idéologies mono-identitaires*, Bruxelles, Éditions de la Longue Vue.
- STOJANOVIC, N. 2008, « A Dynamic Linguistic Territorial Principle », discours de présentation à la Chaire Hoover, Université Catholique de Louvain, Louvain-la-Neuve, 30 septembre.
- TULKENS, H. 2006, « Het federalisme, democratie en België », *CORE Reprint* n°2038, CORE, Université catholique de Louvain, Louvain-la-Neuve. Publié ensuite en français, in *Reflets et Perspectives de la Vie Économique*, 2007 – 1, p. 65-73.
- VAN PARIJS, Ph. 2004, « Europe's linguistic challenge », *Archives of European Sociology* LXV, 1, p. 113-154.
- VAN PARIJS, Ph. 2008, « Scenario's voor Brussel: over de politieke toekomst van een meertalige stad », *Ons Erfdeel*, 51ème année, n°4 (novembre), p. 26-39.

Victor Ginsburgh

Enkele opmerkingen over de tekst « Instellingen voor Brussel en waarden van de Belgische samenleving »

Vertaling: Benny Winant

Wat we moeten terugbetalen, dat is een moeilijke berekening:
« *We gaan toch niet de tolkosten terugbetalen, niet overdrijven...* »

*Jean-Claude Van Cauwenberghe, terug van zijn reis als
Waals parlementslicid naar het westen van de Verenigde Staten
RTBF, 16 april 2009*

Toen ik de bijdrage van Henry Tulkens ontving, was ik het laatste boek van Shlomo Sand, *Comment le peuple juif fut inventé* (Fayard, 2008), aan het lezen. Ik zou de woorden van Etienne Balibar aan het begin van het hoofdstuk « Fabriquer des nations. Souveraineté et égalité » willen aanhalen: « Aucune nation ne possède naturellement une base ethnique, mais à mesure que les formations sociales se nationalisent, les populations qu'elles incluent, qu'elles se répartissent ou qu'elles dominent sont 'ethniscisées', c'est-à-dire représentées dans le passé ou dans l'avenir comme si elles formaient une communauté naturelle. »¹ Als Balibar gelijk heeft, dan bestaat het begrip 'eticiteit' niet, moeten zowel het 'jus soli' als het 'jus sanguinis' worden verworpen en zijn alle naties een uitvinding.

Er bestaat geen beter voorbeeld van een « niet-natuurlijke gemeenschap » dan de Verenigde Staten. Nochtans... Ik heb er het hele jaar 1975 gewoond. Mijn zoon, die toen zes jaar was, sprak geen Engels. Na twee of drie dagen in zijn Amerikaanse school kwam hij thuis en legde me uit dat hij bij het begin van elke schooldag de volgende eed moest opzeggen: « I pledge allegiance to the flag of the United States of America, and to the Republic for which it stands: one nation under God, indivisible, with liberty and justice for all ». Ik heb het niet zo op het te pas en te onpas aanroepen van God, ik ben helemaal geen nationalist en ik heb een grondige hekel aan vlaggen en volksliederen, maar ik had er geen probleem mee dat mijn zoon de

Auteur

Emeritus hoogleraar Economie aan de ULB. Auteur en uitgever van een twaalfstal werken en ongeveer 165 artikelen over toegepaste en theoretische economie. Recente onderzoeksgebieden: de economie van kunst, wijn en talen, waarover hij meer dan 50 artikelen heeft gepubliceerd, die onder meer verschenen zijn in *American Economic Review*, *Journal of Political Economy*, *Games and Economic Behavior*, *Journal of Economic Perspectives*, *Journal of the European Economic Association*, *European Economic Review*, *Economic Journal*. Mede-uitgever van het *Handbook of the Economics of Art and Culture* (Elsevier, 2006).

¹ Vertaling: "Geen enkele natie heeft een natuurlijke etnische basis, maar naarmate het nationaal gevoel in een samenleving toeneemt, worden de bevolkingsgroepen waaruit ze bestaat of die ze domineert, 'geëtniseerd': ze worden in het verleden of in de toekomst voorgesteld alsof ze een natuurlijke gemeenschap vormen. »

« Pledge » opzegde en was blij dat hij na drie maanden school *enkel nog Engels* wilde spreken. De Amerikanen vormen (ondanks de passage van G.W.) een natuurlijke gemeenschap – die wellicht laat tot stand is gekomen, aangezien de Afrikaanse zwarten en de indianen er lange tijd van uitgesloten bleven – en mijn zoon kreeg op een bepaalde wijze, zoals ikzelf, zin om zich in die gemeenschap te integreren en haar taal te spreken.

De echte kwestie is waarom Vlaanderen de eigenschap (ik gebruik met opzet het woord 'eigenschap' en niet 'wil', omdat het om een eigenschap en niet om een wil moet gaan) om andere sociale groepen te integreren niet heeft en/of waarom de Franstaligen, wellicht degenen die er (vaak uit opportunisme) wonen in grotere mate dan de andere, geen zin hebben om er zich te integreren noch om de taal te spreken. Ik ben het niet eens met degenen die vinden dat integratie kan worden gestimuleerd door wetten, decreten, verordeningen en wandelingen langs de IJzer of, a fortiori, door het verdrijven van degenen die zich niet integreren of door het weigeren van degenen van wie men vermoedt dat ze zich niet zullen integreren. Degenen die in Vlaanderen komen wonen, moeten evenwel de inspanning leveren om zich te integreren en de taal van hun omgeving te spreken.

Dat het nationalisme in het leven is geroepen door de politieke elite (zoals mijn Franstalige vrienden vaak beweren) wordt in twijfel getrokken door een groot aantal historici. Hobsbawm zegt daarover bijvoorbeeld het volgende: " [La nation] est un phénomène double, essentiellement construit d'en haut, mais qui ne peut être compris si on ne l'analyse pas aussi par le bas, c'est-à-dire à partir des hypothèses, des espoirs, des besoins, des nostalgies et des intérêts des gens ordinaires."² Het is dus verkeerd te denken dat enkele politici de hele bevolking in beweging brengen. De bevolking volgt hen enkel als ze zich kan vinden in wat haar leiders verkondigen, maar ze kan ook het voortouw nemen. De Gulden Sporenslag – en wat er achteraf van gemaakt werd – is populair geworden dankzij Hendrik Conscience, die zijn eerste gedichten echter in het Frans had geschreven. Hij publiceerde *De Leeuw van Vlaanderen of de Slag der Gulden Sporen* in het Vlaams, omdat hij beseftte dat men een groot misprijzen had voor de Vlaamse taal.

Ik denk niet dat er veel veranderd is. Hoewel 59% van de Vlamingen Frans spreekt, kent slechts 19% van de Walen Nederlands. De situatie in Brussel is gezonder: 96% van de Brusselaars spreekt Frans en 59% spreekt Vlaams³. Op basis van de beschikbare statistieken kan men jammer genoeg niet bepalen hoeveel van die laatsten van Franstalige origine zijn (het zou toch nuttig zijn om te beschikken over het

---

² Vertaling: "[De natie] is een tweevoudig fenomeen, dat hoofdzakelijk door de bovenlaag van de samenleving is geconstrueerd, maar niet kan worden begrepen als het niet eveneens vanuit de onderbouw wordt geanalyseerd op basis van de hypothesen, verzuchtingen, behoeften, nostalgie en belangen van de gewone mensen. » uit Eric Hobsbawm, *Nations et nationalismes depuis 1780*, Paris: Gallimard, 2001, p. 29, geciteerd door Shlomo Sand, *Comment le peuple juif fut inventé*, Paris: Fayard, 2008, p. 62.

³ Deze gegevens zijn afkomstig van een enquête in de EU15 die de Europese Commissie in 2000 heeft gehouden. Zie ook tabel 4 van het artikel van Victor Ginsburgh en Shlomo Weber, *La connaissance des langues en Belgique*, in Micael Castanheira en Jean Hindriks, *Réformer sans tabous*, Brussel: De Boeck, 2007, pp. 33-43. Er zij op gewezen dat deze cijfers verschillen van die van Rudi Janssens, *Taalgebruik in Brussel en de plaats van het Nederlands*. Enkele recente bevindingen, *Brussels Studies* 13, januari 2008.

deel van de enquête over het gebruik van de talen). De kennis van het Vlaams bij jonge Franstaligen doet geen grote veranderingen in de komende jaren vermoeden.

Deze beschouwingen doen me geloven dat de voorstellen van mijn collega Tulkens, hoe edelmoedig ook, niet erg realistisch zijn⁴. Ze komen waarschijnlijk te laat, omdat de Franstaligen te lang gewacht hebben (*De Leeuw van Vlaanderen* van Conscience is 171 jaar oud) en blijkbaar nog steeds niet begrepen hebben en nog minder aanvaard hebben dat Vlaanderen een natie geworden is. Ik overloop één voor één de voorstellen van mijn collega.

In de Vlaamse gemeenten rond Brussel moet de bevolking van elke gemeente met meerderheid van stemmen beslissen over het gebruik van de talen. In de Verenigde Staten wonen tien miljoen Polen (immigranten of inwoners van Poolse origine), van wie er nog maar 660.000 thuis Pools spreken. Waarom heeft 94% van die Polen Engels kunnen leren? Meer dan 1 miljoen van de tien miljoen Polen in de VS wonen in Chicago en zijn goed voor ongeveer 12% van de bevolking van Grand Chicago.⁵ Ze zijn natuurlijk niet eenvormig verspreid over het grondgebied, maar wonen in wat men de "Polish patches" noemt, waarvan sommige wellicht een bevolking hebben die vergelijkbaar is met die van de gemeenten rond Brussel. Kan men zich inbeelden dat de Polen in elk van die "patches" zouden stemmen of ze hun belastingaangifte in het Pools zouden doen, voor zover ze die taal nog kennen?

Philippe Van Parijs stelt voor dat een gemeenschap "zich een grondgebied toe-eigent", er een eentalig gebied van maakt als ze in de meerderheid is en er zich "voor altijd" vestigt. Henry Tulkens stelt voor om afstand te doen van het principe van eentalige grondgebieden wanneer de taalmeerderheid verandert. Ik stel voor dat degenen die tot de taalminoriteit behoren de taal van de meerderheid leren, zelfs als ze die niet binnen in gezinsverband spreken (omdat ze, zeker terecht, willen dat hun kinderen tweetalig zijn). De zaken zullen dan bij consensus worden opgelost, zelfs al vormen ze uiteindelijk de taalmeerderheid.

Marc Eyskens en Henry Tulkens suggereren dat het « spel » dat de Vlamingen op het vlak van het gebruik van de talen spelen in de gemeenten waar Franstaligen wonen, bij gebrek aan samenwerking een 'nulsomspel' is. Volgens hen zou het voor de twee gemeenschappen beter zijn dat de Franstalige cultuur zich kan ontwikkelen in het Vlaams Gewest en zelfs gesubsidieerd wordt, zoals de Vlaamse cultuur. Ik ben het daar volledig mee eens en stel voor om dat beginsel te aanvaarden, maar om de definitieve goedkeuring ervan nog enkele (en een paar meer...) jaren uit te stellen, de tijd om na te gaan of de Franstaligen niet alleen instemmen met (a) en (b), maar er ook daadwerkelijk werk van maken.

---

⁴ Hij had die voorstellen moeten doen toen hij eind jaren 1950 student aan de Faculteit Rechtsgeleerdheid van de Katholieke Universiteit Leuven was.

⁵ Zie http://en.wikipedia.org/wiki/Poles_in_Chicago.

Henry Tulkens

Antwoord op het commentaar van Victor Ginsburgh

Vertaling: Benny Winant

Het commentaar van mijn collega Victor Ginsburgh is in vele opzichten interessant. Hij voegt een historische en geografische dimensie toe aan mijn conceptueel denkwerk en verbreedt zodoende de perspectieven. Op basis van mijn persoonlijke ervaring aan de rechtsfaculteit van de KULeuven kan ik bevestigen dat zijn beschouwingen realistisch zijn.

Ik deel evenwel niet het pessimisme waarvan hij in zijn vijfde alinea getuigt. Zou de situatie niet veel veranderd zijn? De cijfers die hij aanhaalt, wijzen op een duidelijk verschil tussen Wallonië en Brussel – slechts 19% van de Walen kent Nederlands, maar “59% van de Brusselaars spreekt Vlaams” – maar dit laatste cijfer, dat de huidige situatie weergeeft, ligt zeker hoger dan in 1960, zoals ik in mijn tekst vermeld. Een voorbeeld van deze evolutie, die ingaat tegen wat mijn collega in verband met de jongeren suggereert, is het indrukwekkende aantal Franstalige leerlingen die door hun ouders in de Vlaamse scholen van Brussel worden ingeschreven (en ze zelfs overstelpen!). Tweektaligheid is in die gezinnen en volgens mij in de hele stad een waarde waaraan steeds meer belang wordt gehecht.

Ik spreek natuurlijk van tweektaligheid *in Brussel* en niet in heel België. Maar is het niet zo dat tweektaligheid het noodzakelijkst is in Brussel en er bijgevolg het meest institutioneel moet worden ondersteund? Want het gaat hier over instellingen.

Niet realistisch? Door te zwijgen over het *jus soli* zoals de Vlamingen dat interpreteren, laten we hen geloven dat we hun interpretatie aanvaardden. Wegens die onrustwekkende evolutie, wil ik er in deze analyse in de eerste plaats op wijzen dat die interpretatie beginselen zoals democratie, nondiscriminatie en rechtvaardigheid met de voeten treedt. Verantwoordt de 'realiteitszin' dat die waarden terzijde worden geschoven? In het denkwerk over nieuwe en duurzame instellingen zouden deze laatste dan zeer broze grondslagen krijgen. In de loop der jaren zijn die waarden afgestompt door de eenzijdige interpretatie in de zin van het *jus soli* en de wetten van 1962. Daarom lijkt een terugkeer naar die waarden een realistische manier om een verkeerd uitgangspunt, dat op te grote schaal wordt getolereerd, aan de kaak te stellen.

Dan wil ik het nu hebben over het commentaar op mijn drie voorstellen:

(a) "In de Vlaamse gemeenten rond Brussel moet de bevolking van elke gemeente met meerderheid van stemmen beslissen over het gebruik van de talen." Dat is niet wat ik voorstel. Wat ik wel voorstel is dat men de bevolking van elke gemeente bij eenvoudige meerderheid van stemmen laat beslissen of *de gemeente tot een eentalig dan wel tot een tweetalig taalgebied behoort*, zoals die taalgebieden worden opgesomd in artikel 4 van de Grondwet. De gevolgen voor het gebruik van de talen zijn natuurlijk dezelfde, maar men stemt niet over hetzelfde, want er is een instelling mee gemoeid, waardoor er natuurlijk over veel meer wordt gestemd. Aan de Polen in Chicago wordt geen institutioneel alternatief voorgesteld. Ze hebben dat trouwens niet nodig, omdat ze niet onderworpen zijn aan allerhande oekazes, verbodsbepalingen en discriminaties waarvan Franstaligen in de Brusselse rand het slachtoffer zijn. De Polen in Chicago zijn een pittoresk voorbeeld, dat institutioneel gezien evenwel irrelevant is. Wat het gebruik van de talen betreft, wordt daarentegen gestreefd naar tweetaligheid, waarmee we het natuurlijk volledig eens zijn.

(b) Wat Victor Ginsburgh voorstelt in plaats van afstand te doen van het *jus soli* is in feite ingegeven door hetzelfde idee als het mijne: streven naar tweetalige burgers, ongeacht de taal die ze in gezinsverband spreken. Wil men die idee concreet gestalte geven in een gemeente van de Brusselse rand, is het dan niet beter dat ze behoort tot een tweetalig taalgebied dan tot een eentalig taalgebied? In dat verband bezorgt mijn eerbare commentator me in zijn eigen beschouwingen het doorslaggevende argument: een officieel tweetalig taalgebied heeft, institutioneel gezien, geen meerderheid of minderheid meer. In rechte bevinden de twee talen zich op voet van gelijkheid (zoals in het Brussels Gewest). Is dat niet het ideale kader voor de consensuele regelingen die hij verkiest boven het huidige strikt eentalige kader?

Ik ben het ook eens met zijn laatste voorstel op voorwaarde dat de voorstellen (a) en (b) worden herzien in de zin die ik in deze repliek voorstel.